Luis de Molina,
Concordia

24. disputáció

Vajon az akarat abban az időpillanatban, amikor valamit akar, rendelkezik-e azzal a szabadsággal, hogy ugyanezt a dolgot ne akarja vagy az ellenkezőjét akarja, és megfordítva?

1. Guillelmus Ockham [a Szentenciák] első könyvében, a 38. distinkció 1. *quaestió*jában azt állítja – és Gabriel, valamint néhány más nominalista tanító is követi ugyanezen a helyen –, hogy az akarat *(voluntas)* abban a pillanatban, midőn kiváltja a maga akarati aktusát *(volitio),* nem rendelkezik azzal a szabadsággal, hogy ne váltsa ki, vagy hogy az ezzel ellentétes aktust váltsa ki, és megfordítva, abban a pillanatban, amikor nem akar, vagy az ezzel ellentétes aktust *(nolitio)* váltja ki önmagában, nem rendelkezik azzal a szabadsággal, hogy akarja ugyanezt a tárgyat, hanem csak az ezt megelőző pillanatban volt benne szabadság arra, hogy, midőn e pillanathoz elérkezik, indifferens módon akarja, vagy ne akarja ezt a tárgyat, vagy hogy az ellenkezőjét akarja. Attól fogva azonban hogy e pillanat bekövetkezett, azzal a szabadsággal rendelkezik csupán, hogy a közvetlenül ezután következő pillanatban kitartson ebben az akarati aktusban (ha a megelőző szabadságával élve történetesen akar), vagy megszüntesse azt, vagy – ha úgy kívánja – az ezzel ellentétes akarati aktust váltsa ki (s ebben különbözik – mint mondja – a természeti szükségszerűséggel cselekvő okoktól, amelyek ugyanazon körülmények fennállása esetén nem képesek felhagyni a tevékenységükkel); de nem rendelkezik azzal a szabadsággal, hogy ugyanabban a pillanatban indifferens módon akarja és ne akarja ugyanazt a dolgot.

2. E nézetét azzal bizonyítja, hogy semmiféle hatóképesség nem képes előidézni, hogy az akarat, abban a pillanatban, amikor akar, ne karjon, következésképpen abban a pillanatban, amikor akar, nincs meg benne a lehetőség (*facultas*) arra, hogy ne akarjon. A következtetés világos, mivel nincsen olyan hatóképesség, amelyet Isten ne tudna aktuálissá tenni. Az első premisszát bizonyítjuk: ellentmondást foglal magában az, hogy ugyanabban a pillanatban, amikor akar, ne akarjon, ekkor ugyanis egyszerre akarna és nem akarna, következésképpen ezt semmiféle hatóképesség nem képes előidézni.

3. Alátámasztjuk az érvet: A kontrárius vagy kontradiktórikus lehetőségekre irányuló képesség vagy csak az akarati aktust megelőzően illeti meg az akaratot, vagy akkor is, amikor megvan benne az aktus. Ha csak korábban illeti meg, akkor elismered, ami mellett Ockham kardoskodik, hogy az ellentétes lehetőségre irányuló szabadság csak az előtt a pillanat előtt áll fenn, amelyben valamit akar. Azt pedig nem mondhatjuk, hogy akkor illeti meg, amikor már az akarat aktusa alá esik, mert ha ezt megengednénk, képes volna ugyanabban a pillanatban akarni és nem akarni, sőt a dolog ellenkezőjét akarni, ami ellentmondást foglal magában.

4. Újra alátámasztjuk: Ami van, az nem lehet, hogy ne létezzen akkor, amikor van, amint azt Arisztotelész állítja a *Herméneutika* első könyvének utolsó fejezetében.[1] Ezért mondja Boëthius a *Filozófia vigasztalásá*nak V. könyvében, az utolsó prózai részben: A nap felkel, az ember jár. Mialatt ezek történnek, lehetetlen, hogy ne történjenek. Ám ezek egyike (nevezetesen a napfelkelte) már az előtt szükségszerű volt, mielőtt végbement volna, míg a másik (tudniillik az ember akaratlagos járása) nem volt szükségszerű.

[1] I. 8. A mai számozás szerint a 9. fejezetben (19a23).

5. E vélemény nézetem szerint nemcsak hamis, hanem egyszersmind veszélyes és elhamarkodott is. Először is azért, mert a Tökéletes és Leghatalmasabb Isten szabadon akarta a világ teremtését, ám sem a teremtés előtt nem rendelkezett azzal a szabadsággal, hogy ne akarja (hiszen öröktől fogva akarta, és az örökkévalóságot semmi sem előzi meg), sem az akarását követően, mivel benne nem lehet változás, és a változandóság nem vetheti rá árnyékát. Következésképpen akkor volt lehetséges, hogy ne akarja, amikor akarta, amennyiben természetileg előbb rendelkezik önmagában azzal a szabadsággal, hogy akarja vagy ne akarja ezt a dolgot, mint hogy ezek egyikét öröktől fogva elhatározná.

6. Másodszor azért, mert a teológusok általánosan elfogadott nézete, sőt magának Ockhamnak a véleménye szerint is az angyalok már teremtésük legelső pillanatában érdemeket szereztek Isten előtt. Következésképpen már ekkor rendelkeztek az elhatározásnak azzal a szabadságával, hogy végrehajtsák vagy ne hajtsák végre azt a tevékenységet, ami miatt érdemeket szereztek.

A következtetés nyilvánvaló, hiszen szabadság nélkül nincsen érdem. Ilyesféle szabadsággal azonban a teremtésük előtt nem rendelkezhettek. Nevetséges dolog azt állítani, miként – úgy tűnik – Ockham tette, hogy a legelső pillanatban rendelkezésükre álló szabadság (amellyel megtehették, hogy az első pillanatban végrehajtott cselekedetüktől elálljanak, vagy folytassák azt) azt eredményezi, hogy az első pillanatban az ekkor végrehajtott cselekedet szerez érdemeket. Egyrészt ugyanis ennek a szabadságnak semmi szerepe sem volt abban, hogy az illető képes volt szabadon elhatározni, végrahajta-e vagy sem az első pillanatban ezt a cselekedetet, hiszen attól, hogy ezután eláll tőle vagy folytatja, e cselekedet nem lesz végre nem hajtott az első pillanatban, márpedig egy olyan cselekedetben nem lehetséges sem érdem, sem annak hiánya, amelyet nem áll hatalmunkban szabad elhatározással végrehajtani vagy végre nem hajtani. Továbbá azért is – és elsősorban azért – mert annak, ha az első pillanat után felhagyunk egy olyan cselekedettel, amelyik önmagában jó és jutalomra érdemes, ugyan miféle szerepe lehet abban, hogy e tevékenység az első pillanatban érdemmel rendelkezett? Inkább abban lehetne szerepe, hogy az a cselekedet érdem nélkül volt, mint abban, hogy érdemet szerzett. Ezért a cselekvés megszakításának szabadsága, ha valóban megszakad, nyilvánvalóan semmi hatással nincs az angyalok érdemére a legelső pillanatban. Ám a Tanítók azt állítják, hogy az első pillanatban azok az angyalok is érdemet szereztek, akik az első pillanatot után vétkeztek.

7. Harmadszor, Ockham véleményét alapul véve, el kellene fogadnunk, hogy senki sem követ el bűnt, midőn Isten törvényével ellentétesen akar valamit, hanem a vétek a maga egészében közvetlenül ez megelőzően állt fenn, addig ugyanis nem lehetséges bűn, amíg nincs meg a vétek elkerülésének szabadsága. Ennek elfogadásából azonban számos képtelenség következik.

Elsősorban is azt kérdezem az ellenkező nézet híveitől, hogy vajon aki egy adott pillanatban Isten törvényével ellentétesen akar valamit, az ezt közvetlenül megelőző pillnataban mulasztással, vagy cselekedettel követ-e el bűnt. Nem fogják azt mondani, hogy mulasztással, mert ebben a pillanatban semmiféle cselekedetet nem tartozik végrehajtani. De ugyancsak nem egy cselekedet elkövetésével, hiszen semmiféle cselekedetet nem hajt végre. Tehát ez a vétek nem is mulasztás, de nem is egy cselekedet elkövetése – ami meglehetős képtelenség.

Azután azt kérdezem, vajon amikor azt mondják, hogy a vétek közvetlenül a rákövetkező cselekvést megelőzően állt fenn, egy közvetlenül megelőző időre vagy a közvetlenül megelőző pillanatra gondolnak? De nem a közvetlenül megelőző pillanatra, mert az időben nem létezik az adott pillanatot közvetlenül megelőző pillanat, amint azt a filozófusok bizonyítják. De ugyancsak nem egy időre, mert bármely időt veszünk is,

minthogy ennek abban a felében, amely az isteni törvényével ellentétes akarás pillanata felé esik, rendelkezik azzal a szabadsággal, hogy ne akarja ugyanezt a dolgot, és az idő első felében nem határozta el azt, hogy ilyesmit akar, ezért a szakasz első felében bizonyosan semmiféle vétket nem találunk, következésképpen azt sem mondhatjuk, hogy az egész időszakaszban követte el a vétket.

Tegyük fel továbbá, hogy a szóban forgó ember abban a pillanatban hal meg, amikor, ha élne, olyasmit akart volna, ami ellentétes az isteni törvénnyel. Ha tehát a vétek a közvetlenül megelőző időszakszban is fennállna, akkor ebből a jelen esetben az következne, hogy az illető elkárhozna, ám van-e ennél nagyobb képtelenség, hiszen sem mulasztással, sem cselekedettel nem vétett az Isten törvénye ellen?

Megerősítjük mindezt Ágoston 107. levele alapján, amelyet a pelagiánus Vitalishoz írt, s amelyben részletesen és nagy hozzáértéssel bizonyítja a Szentírásból, hogy senki sem ítéltetik kárhozatra olyasmiért, amit elkövetett volna, ha élt volna, hanem olyan dologért ítélik csak el, amit, míg élt, elkövetett.

8. Azt kell tehát felelnünk Scotusszal összhangban (1. könyv 39. dist.), hogy az akarat bármely adott időpillanatban természetének prioritásával megelőzi a saját aktusát, úgy, ahogyan bármely más ok is korábbi a saját okozatánál. Az akarat létezése ugyanis bármely időpillanatban természeténél fogva korábbi, mint az aktus belőle történő kiáradása az adott pillanatban. A természet e prioritása valóságos fundamentummal rendelkezik a dologban. Minthogy tehát az akarat a maga természeténél fogva szabad ok, vagyis olyan, aminek a hatalmában áll valamit akarni, az ellenkezőjét akarni, vagy teljes egészében tartózkodni a cselekvéstől, és semmit sem akarni, ezért bármely időpillanatban létezik is, ebben a pillanatban (ami annak a pillanatnak a korábbi része, amiben úgy fogjuk fel – s ennek a valóságban van az alapja – mint ami megelőzi a saját aktusát) kétségtelenül lehetősége van vagy semmit sem tenni, vagy (tetszése szerint) akár pozitív, akár negatív akarati aktust kiváltani önmagában. Így lehetséges az, hogy még mielőtt a veleszületett szabadságánál fogva elhatározná magát az említett lehetőségek egyikére, bármely adott időpillanatban rendelkezik azzal a képességgel, hogy indifferens módon akarjon vagy ne akarjon, vagy az adott pillanat erejéig minden cselekvéstől tartózkodjon. Nem azzal a képességgel rendelkezik tehát, hogy egy és ugyanazon időpillanatban egyszerre vagy akár egymás után akarja és ne akarja ugyanazt a tárgyat (mintha bizony azután, hogy elhatározta magát az ellentmondás egyik oldala mellett, ugyanebben a pillanatban a másik mellett is elhatározhatná magát), hiszen mindkét lehetőség ellentmondást implikál! S pusztán ez az, amit az Ockham nézete mellett felsorakoztatott érvek bizonyítanak. Miután pedig természete szerint később szabadon elkötelezi magát e három lehetőség egyike mellett, ugyanebben az időpillanatban már nem tudja valami más mellett elhatározni magát.

9. Ockham érvére tehát: Ha a premisszát (*antecedens*) összetett értelemben vesszük (*in sensu composito*), úgy hogy értelme a következő legyen: semmilyen hatóképesség által nem lehetséges, hogy ha az akarat egyszer már kiváltotta magában az akarat aktusát, képes legyen ne akarni azt – nos ha így értjük, akkor meg kell engednünk ezt a kijelentést. És ez nem ellentétes az álláspontunkkal, mi ugyanis nem ebben az értelemben mondjuk, hogy valamely pillanatban az akarat akar valamit, ugyanebben a pillanatban rendelkezik azzal a szabadsággal, hogy ne akarja, vagy az ellenkezőjét akarja a dolognak. Ám ha a kijelentést szétválasztott értelemben (*in sensu diviso*) vesszük, úgy, hogy értelme a következő legyen: semmilyen hatóképesség által nem lehetséges, hogy az az akarat, amelyik egy adott időpillanatban akar valamit, képes legyen e pillanatban ne akarni, akár úgy, hogy tartózkodik a cselekvésétől, akár úgy, hogy elveti azt, amit akart – nos ha most úgy tekintjük, hogy ugyanabban az időpontban a természet rendjét tekintve korábban létezik, mint ugyanezen

tárgy akarása, akkor tagadnunk kell a premisszát (*antecedens*). Bizonyításképpen pedig azt kell mondanunk, hogy ha az akarat abban a pillanatban, amikor akar valamit, nem akarja e dolgot, ez összetett értelemben ellentmondást implikál, de nem vezet ellentmondáshoz szétválasztott értelemben.

10. Az alátámasztó érvvel kapcsolatban azt kell mondanunk, hogy az ellentétes lehetőségre irányuló képesség az akarás aktusával egy időben is megilleti az akaratot, de – miként azt kifejtettük – természeténél fogva korábban, mint amaz elhatározás, amellyel ugyanebben az időpillanataban szabadon elhatározza magát arra, hogy ezt kivátja magában. És ebből, miként azt korábban elmondtuk, nem az következik, hogy az akarat képes egyszerre akarni és nem akarni ugyanazt a dolgot, hanem csak annyi következik, hogy az akarásánál természeténél fogva korábban indifferens és szabad arra, hogy diszjunktív értelemben akarja vagy ne akarja a dolgot, vagy teljes mértékben tartózkodjék a cselekvéstől.

11. A második alátámasztó érvvel kapcsolatban ezt kell mondanunk: Azt, hogy ami van, szükségszerűen van akkor, amikor van, úgy kell értenünk, hogy ez annak a feltevésnek az értelmében mondható szükségszerűnek, hogy a dolog már a maga okain kívül létezik. Ám ha azokat a dolgokat, amelyek egy szabad okból lépnek ki, abban a pillanatban nézzük, amikor léteznek, akkor – tekintve hogy okuk az ő létezésüknél a természet rendje szerint korábban szabad és indifferens arra, hogy létrejöjjenek belőle vagy ne jöjjenek létre – teljesen indifferens módon létezhetnek is meg nem is abban a pillanatban, amikor létrejönnek az okból, és elkezdenek létezni a valóságban.

(Schmal Dániel fordítása)